



**MALMÖ
UNIVERSITET**

Lärande och samhälle
Skolutveckling och ledarskap

Examensarbete
15 högskolepoäng, avancerad nivå

**Närvarofrämjande arbete som en del av
det systematiska kvalitetsarbetet**
*Work to promote school attendance as a part of the systematic
quality work*

Sofie Carlsson
Lina Danefors

Specialpedagogexamen 90 hp

Slutseminarium 2020-08-27

Examinator: Lisa Hellström

Handledare: Marie Jedemark

Förord

Nu knyts äntligen säcken ihop och vi avslutar tre år av studier till specialpedagoger. Att studera på halvfart och samtidigt arbeta som vanligt har varit otroligt lärorikt men även väldigt påfrestande.

Att skriva examensarbete har varit en spännande process där vi är glada över att ha varit två. Vi har diskuterat, analyserat och tolkat tillsammans men även utmanat varandra. Vårt mål har varit att skriva ett enhetligt arbete som vi båda står bakom. Däremot har vi ansvarat för att dokumentera olika delar.

Vi vill rikta ett stort tack till våra tre informanter som ställde upp på intervju trots en hektisk period präglad av Covid-19, till vår handledare Marie Jedemark för all värdefull respons samt till våra familjer som stöttat och stått ut med oss.

Sammanfattning/Abstract

Carlsson, Sofie & Danefors, Lina (2020). *Närvarofrämjande arbete som en del av det systematiska kvalitetsarbetet*. Specialpedagogprogrammet, Institutionen för skolutveckling och ledarskap, Lärande och samhälle, Malmö universitet, 90 hp.

Problematiserad frånvaro har de senaste åren lyfts fram och aktualiserats både i media och i olika rapporter och utredningar. Det finns mycket kunskap både nationellt och internationellt om riskfaktorer för problematiserad frånvaro men relativt lite om hur man kan främja närvaro och förebygga frånvaro. Skolverket (2010) belyser exempelvis hög frånvaro och stora brister i skolors arbete med att förebygga och åtgärda problematiserad frånvaro. Detta bekräftas av Skolinspektionen (2016a; 2016b). Med utgångspunkt i ovanstående blev vi intresserade av att undersöka hur skolor kan arbeta för att främja närvaro och förebygga frånvaro och hur detta arbete kan göras till en del av det systematiska kvalitetsarbetet.

Syftet med den här studien är att undersöka hur tre gymnasieskolor som säger sig arbeta närvarofrämjande har lagt upp och systematiserat sitt arbete. Syftet besvaras genom följande frågeställningar:

- Hur arbetar skolorna för att utreda orsaker till elevernas frånvaro?
- Hur arbetar skolorna för att främja elevernas närvaro?
- Vilka möjligheter och hinder med det närvarofrämjande arbetet uttrycker skolorna?
- Hur ser det systematiska kvalitetsarbetet kring närvaro ut på skolorna?

Vi valde att rikta vår undersökning mot gymnasieskolan då den mesta forskningen vi har hittat är riktad mot grundskolan. På så sätt kunde vår studie ge ett kunskapsbidrag inom området och därmed ha ett vetenskapligt värde.

Studien omfattade tre mindre gymnasieskolor och är kvalitativ utifrån ett systemteoretiskt perspektiv. Studien utgår från ett relationellt perspektiv där utgångspunkten är att elevers svårigheter uppstår i mötet med lärmiljön och ett salutogent förhållningssätt där känsla av sammanhang och meningsfullhet utgör grunden. Vi har använt oss av semistrukturerade intervjuer med skolornas rektorer.

Studiens resultat visade att rektorernas uppfattningar är att orsakerna till elevers frånvaro är flera, varierande och komplexa, vilket även bekräftas av Gren Landell (2018), och då behöver även lösningarna vara det. Resultatet visade också att rektorernas uppfattningar är att genom att

göra det närvarofrämjande arbetet till en del av det systematiska kvalitetsarbetet ökar möjligheterna att nå högre närvaro för alla elever. Vårt resultat bekräftas av Skolverket (2012) och innebär för skolorna en tydlig förskjutning från att arbeta åtgärdande för några få elever till att arbeta främjande och förebyggande för alla elever, vilket är specialpedagogens och elevhälsoteamets huvudsakliga uppdrag enligt Skollagen (SFS 2010:800 2 kap. 25§). Resultatet visade även att närvarofrämjande arbete till stor del handlar om att arbeta med och utveckla organisation, pedagogik, lärmiljöer och relationer för att kunna möta alla elevers behov.

En slutsats vi drar utifrån vår studie är att specialpedagogens uppdrag i så stor utsträckning som möjligt bör inriktas mot förebyggande och hälsofrämjande arbete. Specialpedagogen har här ett viktigt uppdrag i att leda och systematisera det närvarofrämjande arbetet som en del av det systematiska kvalitetsarbetet och har i detta arbete stor nytta av sin breda kompetens.

Nyckelord

Elevhälsa, närvarofrämjande arbete, problematic school absenteeism, problematisk frånvaro, relationer, systematiskt kvalitetsarbete, systemteori, work to promote school attendance.

Innehållsförteckning

FÖRORD	2
SAMMANFATTNING/ABSTRACT	3
INLEDNING	7
SYFTE OCH PRECISERADE FRÅGESTÄLLNINGAR	9
TIDIGARE FORSKNING	10
BEGREPPSFÖRKLARINGAR	10
<i>Främjande, förebyggande och åtgärdande arbete</i>	10
<i>Olika typer av frånvaro</i>	10
FORSKNING OCH LITTERATURGENOMGÅNG	11
<i>Systematiskt kvalitetsarbete</i>	11
<i>Orsaker till problematisk frånvaro</i>	12
<i>Främjande av elevers närvaro i skolan</i>	14
TEORETISK FÖRANKRING	18
SYSTEMTEORI	18
SPECIALPEDAGOGISKA PERSPEKTIV	19
METOD	21
METODVAL	21
URVAL	21
GENOMFÖRANDE	21
BEARBETNING OCH ANALYS	22
ETISKA ÖVERVÄGANDEN	23
RESULTAT OCH ANALYS	24
ORSAKER TILL FRÅNVARO	24
NÄRVAROFRÄMJANDE ARBETE	24
SYSTEMATIK	27
HUR SYSTEMTEORIN KAN HJÄLPA OSS ATT ANALYSERA OCH TOLKA RESULTATEN	30
DISKUSSION OCH IMPLIKATIONER	32
METODDISKUSSION	32
RESULTATDISKUSSION	33
<i>Orsaker till frånvaro</i>	33
<i>Närvarofrämjande arbete</i>	33
<i>Systematik</i>	34

IMPLIKATIONER FÖR SPECIALPEDAGOGROLLEN	36
FÖRSLAG TILL FORTSATT FORSKNING	36
REFERENSER	37
BILAGOR.....	40
BILAGA 1: MISSIVBREV.....	40
BILAGA 2: SAMTYCKE TILL MEDVERKAN I STUDENTPROJEKT	42
BILAGA 3: INTERVJUGUIDE	46

Inledning

Alla barn som bor i Sverige har skolplikt och enligt Skollagen (SFS 2010:800 3 kap. 1§) rätt till utbildning. Skolplikten gäller enligt Skollagen (SFS 2010:800 7 kap. 10§) från höstterminen det år barnet fyller sex år till det att barnet har slutfört grundskolan. Skolplikten upphör dock senast när eleven fyller 18 år och gäller inte för elever i gymnasieskolan, vilket antagligen är anledningen till att det finns mer forskning inriktad mot grundskolan. Skolplikten innebär enligt Skollagen (SFS 2010:800 3 kap. 11§) att eleverna är skyldiga att gå i skolan och delta i utbildningen om de inte är sjuka eller har beviljats ledigt. Skolplikten innebär också en skyldighet för vårdnadshavarna att se till så att barnen går till skolan. Skollagen (SFS 2010:800 3 kap. 2§) beskriver tydligt vilka krav som ställs på skolan när det gäller barns rätt till utbildning. Det är skolans uppdrag att ge alla elever den ledning och stimulans de behöver för att utvecklas och utbildas. Barn och ungdomar med stor frånvaro riskerar att gå miste om rätten till utbildning.

I Skollagen (SFS 2010:800 15 kap. 16§) beskrivs specifikt vad som gäller för elever i gymnasieskolan. Där poängteras att en elev i gymnasieskolan ska delta i undervisningen om eleven inte har giltigt skäl att utebli. Om en elev i gymnasieskolan uteblir från undervisningen utan giltigt skäl ska elevens vårdnadshavare kontaktas samma dag. Vidare beskrivs att vid upprepad eller längre frånvaro, oavsett om den är giltig eller ogiltig, ska frånvaron skyndsamt utredas.

I januari 2020 blev Barnkonventionen svensk lag. Barnens rätt i samhället (2016) definierar vilka rättigheter som borde gälla för alla barn i hela världen. I artikel 28 beskrivs barnens rätt till utbildning. Länderna som undertecknat Barnkonventionen ska uppmuntra till regelbunden närvaro i skolan och minska antalet studieavbrott.

Problematisk frånvaro har de senaste åren lyfts fram och aktualiserats både i media och i olika rapporter och utredningar. Det finns mycket kunskap både nationellt och internationellt om riskfaktorer för problematisk frånvaro men relativt lite om hur man kan främja närvaro och förebygga frånvaro. Skolverket (2010) belyser exempelvis hög frånvaro och stora brister i skolors arbete med att förebygga och åtgärda problematisk frånvaro. Detta bekräftas av Skolinspektionen (2016a; 2016b).

Gren Landell (2018) beskriver omfattande frånvaro som en stor utmaning som kan bero på pedagogiska, sociala eller psykologiska faktorer. Hen poängterar att problemet kan ta mycket tid och resurser för skolan och ge allvarliga konsekvenser för eleverna och samhället både på kort och lång sikt. Gren Landell (2018) menar att för elever med hög frånvaro är risken större

att drabbas av psykisk ohälsa, sociala problem, utanförskap och arbetslöshet. I vårt arbete som specialpedagoger upplever vi att vi allt oftare kommer i kontakt med elever som av olika anledningar är frånvarande från skolan. Precis som Gren Landell (2018) nämner är även vår erfarenhet att orsakerna till frånvaron varierar och därför behöver även lösningarna göra det.

Skolverket (2012) belyser att arbetet med att främja närvaro och uppmärksamma, utreda och åtgärda frånvaro ska vara en del av det systematiska kvalitetsarbetet. Främjande närvaroarbete innebär att arbeta övergripande och förebyggande för att öka elevernas närvaro och därmed minimera frånvaron i utbildningen och detta i sig förutsätter ett systematiskt sätt att arbeta. Skolverket (2012) menar att skolor bland annat behöver fokusera på att skapa en god lärmiljö och goda relationer, göra tidiga insatser och anpassningar i undervisningen samt arbeta med trygghet och studiero. Både att vara delaktig i det systematiska kvalitetsarbetet, att arbeta med anpassningar i undervisningen och att arbeta för en god lärmiljö och goda relationer ingår i specialpedagogens utbildning och kompetens. Elevhälsan ska enligt Skollagen (SFS 2010:800 2 kap. 25§) främst arbeta förebyggande och hälsofrämjande och eftersom lärande och hälsa på många sätt hänger samman behöver elevhälsan enligt Skolverket (2012) utgöra en del av det närvarofrämjande arbete. Nilsson (2014) betonar sambandet mellan lärande och hälsa. Hen menar att lärande är centralt för elevernas hälsa och att gå ut skolan med godkända betyg leder till minskad ohälsa, kriminalitet och utanförskap. Vidare beskriver hen att goda relationer mellan lärare och elever främjar närvaro i skolan. Med andra ord, att skapa ett gott skolklimat med goda relationer, lärandemiljöer och stimulerande undervisning är viktiga faktorer i det hälsofrämjande och förebyggande arbetet.

Statens offentliga utredning (SOU 2016:94), initierad av regeringen, lyfter fram att det behövs mer forskning om problematisk frånvaro men även fler studier på vad som främjar närvaro och förebygger frånvaro. Vidare beskrivs i utredningen brister i kvalitetsarbete, hälsofrämjande och förebyggande arbete, uppföljning och analys av frånvaro, närvaroregistrering och samverkan med externa aktörer.

Att agera när elever redan har stor frånvaro är för sent och fokus behöver istället ligga på att systematiskt arbeta för att främja närvaro och förebygga frånvaro. Vi vill i vårt examensarbete undersöka hur tre gymnasieskolor som säger sig arbeta närvarofrämjande har lagt upp och systematiserat sitt arbete, då vi upplever att det finns relativt lite forskning kring just det. Denna studie anser vi ger ett kunskapsbidrag inom området och har därmed ett vetenskapligt värde.

Syfte och preciserade frågeställningar

Den här studien syftar till att undersöka hur tre gymnasieskolor som säger sig arbeta närvarofrämjande har lagt upp och systematiserat sitt arbete. Syftet besvaras genom följande frågeställningar:

- Hur arbetar skolorna för att utreda orsaker till elevernas frånvaro?
- Hur arbetar skolorna för att främja elevernas närvaro?
- Vilka möjligheter och hinder med det närvarofrämjande arbetet uttrycker skolorna?
- Hur ser det systematiska kvalitetsarbetet kring närvaro ut på skolorna?

Tidigare forskning

Begreppsförklaringar

Främjande, förebyggande och åtgärdande arbete

I Skollagen (SFS 2010:800 2 kap. 25§) beskrivs att elevhälsans arbete främst ska vara förebyggande och hälsofrämjande. Det är elevernas utveckling mot utbildningens mål som ska stödjas. Hälsofrämjande arbete kännetecknas av ett salutogent synsätt och innebär enligt Nilsson (2014) att övergripande arbeta med friskfaktorer med målet att uppnå generella hälsovinster. Det kan handla om att skapa ett gott skolklimat med goda relationer där eleverna känner sig delaktiga och motiverade, trivs och är trygga. Det förebyggande arbetet utgår istället från ett patogent synsätt och kännetecknas, enligt Nilsson (2014), av mer fokus på enskilda avgränsade problem. Insatserna kan, precis som för det främjande arbetet, rikta sig till alla men med ett specifikt problemområde i fokus. Åtgärdande arbete riktar sig, till skillnad från främjande och förebyggande arbete, mot enskilda individer med enskilda problem. Det kan till exempel handla om elever som är i behov av särskilt stöd och åtgärdsprogram. Nilsson (2014) beskriver att den kunskap som elevhälsans personal får på en åtgärdande nivå kan användas för att utveckla det främjande arbetet på skolan.

Olika typer av frånvaro

Både i samhället och i skolforskningen används flera olika begrepp för att beskriva skolfrånvaro. Samma begrepp kan dessutom definieras på olika sätt. Gren Landell (2018) skiljer mellan giltig och ogiltig frånvaro. Giltig frånvaro definieras som frånvaro som är anmäld av vårdnadshavare eller beviljad rektor (till exempel sjukdom eller ledighet). Ogiltig frånvaro definieras som frånvaro som inte är anmäld av vårdnadshavare eller beviljad av rektor. I begreppet problematisk frånvaro tas ingen hänsyn till om frånvaron är giltig eller ogiltig enligt Gren Landell (2018). Problematisk frånvaro definieras som att en elev upplever stora svårigheter att delta i skolan och undervisningen, oavsett orsak, och att frånvaron även påverkar barnets och familjens vardag. Begreppet problematisk frånvaro är hämtat från det engelska begreppet problematic school absenteeism som beskrivs av Kearney (2008a). Till skillnad från till exempel begreppet hemmasittare som antyder att problemet ligger hos eleven så pekar begreppet problematisk frånvaro på att det är frånvaron som är problemet och inte eleven menar Gren Landell (2018).

Gren Landell (2018) beskriver vidare fyra typer av problematisk frånvaro - skolvägran, skolk, föräldrastödd frånvaro och skolexkludering. Vid skolvägran uttrycker barnet ett starkt motstånd mot att vara i skolan, antingen tillfälligt eller under längre tid. Vårdnadshavarna är oftast medvetna om frånvaron och har gjort vad de kan för att få barnet att gå till skolan. Denna typ av frånvaro räknas som ogiltig frånvaro. Kearney (2008b) använder begreppet school refusal behaviour som är det internationella begreppet för skolvägran.

Skolk, eller truancy, uttrycker även det en typ av ogiltig frånvaro. Till skillnad från skolvägran så är en elev som skolkar, enligt Gren Landell (2018), ofta i skolan men inte på lektion. Skolk är idag ett begrepp som, felaktigt, används om all typ av frånvaro.

Föräldrastödd frånvaro, eller school withdrawal, innebär enligt Kearney (2008b) att vårdnadshavare medvetet håller sitt barn hemma från skolan. Detta är en form av frånvaro som det inte talas om så mycket då den enligt Gren Landell (2018) är kopplad till vårdnadshavares behov. Skäl till föräldrastödd frånvaro kan till exempel vara psykisk sjukdom, drogmisbruk, konflikter med lärare eller en misstro mot skolan.

Den sista typen av problematisk frånvaro som Gren Landell (2018) beskriver är skolexkludering, eller school exclusion. Denna typ av frånvaro är orsakad av skolan och innebär att eleven exkluderas från undervisningen till exempel genom att skolan inte gör nödvändiga anpassningar utifrån elevens behov.

Forskning och litteraturgenomgång

Systematiskt kvalitetsarbete

Enligt Skollagen (SFS 2010:800 4 kap. 3 §) ska varje huvudman systematiskt och kontinuerligt planera, följa upp och utveckla utbildningen. Det systematiska kvalitetsarbetet ska stödja arbetet för en ökad måluppfyllelse hos eleverna. Skolverket (2015) beskriver att begreppen systematiskt och kontinuerligt innebär att arbetet ska bedrivas strukturerat och fokusera på långsiktig utveckling. Eftersom Skollagen (SFS 2010:800 2 kap. 25§) lyfter fram att även elevhälsans arbete ska stödja elevernas utveckling mot målen innebär det att även detta arbete behöver följas upp och utvärderas regelbundet och systematiskt.

Skolverket (2015) beskriver kvalitetsarbete som en cyklisk process som innehåller olika faser. Den första fasen innebär att följa upp resultat och måluppfyllelse för att definiera utgångsläget. Den andra fasen innebär att analysera och bedöma utvecklingsbehov. Den tredje och fjärde fasen innebär att planera och genomföra insatserna. De olika faserna bygger på varandra och länkar i varandra och för att kunna se om det har skett en utveckling behöver de olika faserna i kvalitetsarbetet dokumenteras. European Agency for Special Needs and

Inclusive Education (2017) drar slutsatsen att endast ett fåtal länder använder ett systematiskt arbetssätt, trots att detta sätt att arbeta påvisats positivt för kvalitetsarbete.

Ahrenfelt (2013) beskriver förändring som ett tillstånd som saknar en absolut början, en given mitt och ett absolut slut. Vidare skiljer hen mellan förändringar av första och andra ordningen. En förändring av första ordningen innebär en förändring inom ett system, till exempel att man förnyar något som redan finns. En förändring av andra ordningen innebär däremot att hela systemet förändras, till exempel tankemönster, verklighetsuppfattning och agerande. Om man vill åstadkomma en verklig förändring, menar Ahrenfelt (2013), att man måste förändra systemet och att en sådan förändring tar minst tre år att genomföra.

Orsaker till problematisk frånvaro

Att all skolpersonal har kunskap om orsaker till och risker för att utveckla problematisk frånvaro är viktigt enligt Gren Landell (2018). Detta för att förstå hur det främjande och förebyggande arbetet kan läggas upp och varför det behöver göras. Problematisk frånvaro är enligt hen tecken på problem, brister eller svårigheter och genom att utreda frånvaron kan även andra problem upptäckas. Att förstå orsakerna till frånvaro är nödvändigt för att kunna hitta rätt åtgärder för enskilda elever. Gren Landell (2018) menar också att det är väldigt ovanligt med enbart en orsak eller förklaring till problematisk frånvaro, utan att det oftast är flera olika faktorer som samspelar och påverkar varandra. Skolverket (2010) beskriver frånvaro som “en komplex väv av olika slags problem” (s. 8).

Faktorer kopplade till skolan

Att uppmärksamma frånvaro

Om ingen i skolan reagerar när en elev är frånvarande kan det av eleven tolkas som att inte bli sedd eller att det inte spelar någon roll att vara i skolan eller inte, enligt Gren Landell (2018). Skolverket (2010) beskriver att några riskfaktorer för detta kan vara vikarier som inte känner eleverna och inte vet vilka som saknas, mycket självständigt arbete eller få lärarledda lektioner. Gren Landell (2018) menar att närvaro eller frånvaro som inte registreras kan ge samma effekt, det vill säga elever som är närvarande i skolan men får frånvaro eller elever som är frånvarande men ändå får närvaro registrerad.

Undervisning som inte stimulerar eller motiverar eleverna

Ytterligare en riskfaktor för frånvaro är undervisning som inte stimulerar eller motiverar eleverna, enligt Gren Landell (2018). Till detta kan det finnas flera förklaringar där en faktor kan vara att undervisningen ligger på en för låg eller för hög nivå. Hit hör både elever med

skolsvårigheter och elever med särbegåvning som inte får rätt anpassningar och utmaningar i undervisningen.

Organisation av skolarbete och bristande pedagogiskt stöd

Skolverket (2010) beskriver att även organisation av undervisningen har stor betydelse för närvaron. Havik, Bru och Ertesvåg (2014) lyfter fram att en ostrukturerad undervisning kan leda till en stökig skolmiljö, vilket i sin tur kan påverka studiero och ljudvolym och medföra en känsla av otrygghet hos eleverna.

Ytterligare en riskfaktor för frånvaro är håltimmar, enligt Statens offentliga utredning (SOU 2016:77). Att planera och lägga ett schema för att skapa hela skoldagar och minimera antalet håltimmar är alltså ett sätt att förebygga frånvaro hos elever.

Skolverket (2010) lyfter också brist på pedagogiskt stöd eller att eleven har fått pedagogiskt stöd för sent som en orsak till problematisk frånvaro. Havik, Bru och Ertesvåg (2015) beskriver att neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (NPF) kan bli en orsak till frånvaro om eleven inte får rätt anpassningar och stöd i sin skolmiljö. Gren Landell (2018) lyfter att adhd och autism ofta förekommer hos elever med hög frånvaro.

Relationer

Skolverket (2010) beskriver också att en svag eller dålig relation mellan lärare och elev eller mellan elever kan ha stor påverkan på frånvaro. För att hjälpa elever tillbaka till skolan efter frånvaro lyfter Gren Landell (2018) upp vikten av starka och goda relationer mellan lärare och elev och mellan elever.

Faktorer kopplade till individen

Individfaktorer handlar enligt Gren Landell (2018) om en sårbarhet hos individen och kan till exempel vara psykisk ohälsa, depression, ångest eller att eleven känner rädsla eller oro för något förknippat med skolan. Kearney (2008b) lyfter även somatiska sjukdomar som en orsak till hög frånvaro.

Faktorer kopplade till elevens hem- och familjesituation

Skolinspektionen (2014) beskriver att en vanlig orsak till frånvaro är hemsituationen eller den sociala situationen utanför skolan. Sociala faktorer handlar enligt Gren Landell (2018) om sådant som händer i barnets familj eller bland vänner och som inte direkt har med skolan att göra. Barn som lever med en förälder som missbrukar eller har en allvarlig psykisk sjukdom kan ofta behöva ta hand om föräldern eller hjälpa syskon vilket kan leda till frånvaro, menar Gren Landell (2018). Det kan också handla om att föräldern försummar eller inte kan stötta barnet på rätt sätt. Kearney (2008b) beskriver att det är vanligare med frånvaro hos elever som

lever med en ensamstående förälder. Detta, menar hen, kan bero på att en ensamstående förälder inte kan hjälpa barnet på morgonen eller ta konflikter kring skolgång på samma sätt som om man är två. Henry och Huizinga (2007) beskriver att droganvändning kan leda till frånvaro, vilket i sin tur kan medföra en känsla av svag anknytning till skolan eller att eleven får koncentrationssvårigheter eller utvecklar ett dåligt psykiskt mående. Gren Landell (2018) nämner också dataspelande som en orsak till frånvaro men att det är tveksamt om det är dataspelande som leder till frånvaro eller vice versa.

Främjande av elevers närvaro i skolan

Elevhälsan

Elevhälsan har enligt Skollagen (SFS 2010:800 2 kap. 25§) framförallt ett förebyggande och hälsofrämjande uppdrag. Ifous (2019) lyfter fram att en organisatorisk medvetenhet bidrar till att skapa helheter och att skolor ska arbeta systematiskt för att främja elevers närvaro i skolan. Den organisatoriska medvetenheten kan bland annat handla om att skapa trygga övergångar, förebyggande elevhälsoarbete, samverkan med vårdnadshavare, helhetsperspektiv på skolornärvaron och en god skolkultur där lärande är prioriterat. Enligt Ifous (2019) kan elevhälsans uppdrag variera beroende på behov i verksamheten och en viktig faktor i detta sammanhang kan vara att kompetensutvecklingen för personalen stämmer överens med behovet hos eleverna för att främja närvaro. Partanen (2012) lyfter fram elevhälsans uppdrag med att utveckla lärmiljöer och dess tvärprofessionella kunskaper som viktigt för elevernas stimulans och lärande. Vidare skriver Partanen (2012) att det handlar om att tidigt identifiera riskfaktorer för att elevernas hälsa och lärande ska utvecklas. Ett exempel på hälsofrämjande arbete är att arbeta med pedagogisk utveckling där en framgångsfaktor kan vara samspel och relationellt förhållningssätt i fokus. Runström Nilsson (2017) menar att det i begreppet elevhälsa finns en tydlig förskjutning från att leta riskfaktorer till att hitta och bygga på friskfaktorer, alltså det som bidrar till hälsa, lärande och utveckling. Det förebyggande och hälsofrämjande arbetet bör rikta sig till alla elever för att förhindra att svårigheter uppstår. Runström Nilsson (2017) tar upp att elevhälsa i första hand handlar om de stunder då lärande och utveckling sker och om ett förebyggande arbete som involverar alla som möter elever på en skola. Hen skriver att ”skolans arbete med elevhälsa startar i varje möte mellan skolans miljö och eleven, i varje möte mellan skolpersonalen och eleven, i varje undervisningssituation och i varje klassrum” (s. 25). Grunden i detta arbete, menar hen, är kommunikation och relationer.

Skolorganisation

Gren Landell (2018) beskriver organisatoriska faktorer som främjar närvaro. Det är till exempel schema, klasstorlek, förflyttningar och överlämningar. Det är, enligt hen, närvarofrämjande med små klasser då varje elev kan bli sedd, rimlig ljudvolym och möjlighet till stöd i undervisningen. Vidare skriver Gren Landell (2018) att schemaläggning som bygger på blockläsning utan håltimmar har påvisats närvarofrämjande liksom begränsade eller inga förflyttningar mellan klassrum samt förtroendefulla överlämningar mellan stadier.

Ifous (2019) beskriver en närvarofrämjande metod som kallas Response to Intervention (RtI). Det är en systematisk metod där olika insatser görs stegvis. Första steget handlar om generella insatser på en övergripande skolnivå som främjar alla elevers närvaro. Insatserna kan handla om att förstärka tryggheten hos eleverna, skapa goda relationer eller organisera och arbeta för goda övergångar. I detta steg finns elevernas hälsa i fokus i form av hälsoundersökningar och hälsosamtal som en del i det systematiska arbetet. Andra steget handlar om att undanröja hinder och att anpassa och skapa främjande åtgärder utifrån elevernas behov och förutsättningar. Det kan innebära kontakt med vårdnadshavare, plan för diskriminering och kränkande behandling eller samverkan med externa aktörer. Tredje steget handlar om elever med problematisk frånvaro, vilket kräver specifika och riktade insatser. Statens offentliga utredning (SOU 2016:94) bedömer att det behöver vara flera aktörer som möter elevers behov och att samverkan bör ske mellan hem, skola och externa samarbetspartners.

Lärmiljö

Lärmiljö innefattar här både pedagogisk, fysisk och psykosocial miljö. Skolverket (2010) beskriver att ett främjande arbete för att minska problematisk frånvaro kan kategoriseras utifrån god arbetsmiljö, bemötande och förhållningssätt samt god relation till hemmet. Dessa kategorier handlar om undervisning som ställer rimliga krav på eleven och där kontakten med hemmet är god i kombination med ett ledarskap i klassrummet som bygger på ett relationellt bemötande. Framgången visas i elevernas skolnärvaro, lärande och måluppfyllelse enligt Skolverket (2010). Ett perspektiv som European Agency for Special Needs and Inclusive Education (2017) tar upp handlar om att förfina ramarna för läroplaner där spetskompetens och tvärprofessionella samarbeten ska ge resultat för elevernas måluppfyllelse. Enligt Gren Landell (2018) är en gemensam uppstart av skoldagen närvarofrämjande. Tydligt ledarskap, att eleverna får rätt anpassningar i klassrummet och att de upplever en tillhörighet i gruppen har enligt Andersson (2017) visat sig bidra till god lärmiljö. Även undervisning av hög kvalitet där läraren har förståelse för elevernas situation och motivation menar Andersson (2013) främjar elevers lärande. Rekommendationer från Statens offentliga utredning (2016:94) kan sammanfattas med

att elevers frånvaro bör följas upp på flera nivåer. Det är på skolnivå, huvudmannanivå och nationell nivå och även ett system som säkerställer elevens rätt till utbildning genom utredning på individnivå och åtgärder utifrån behov. Då möter man barnet med ett genuint intresse och engagemang istället för att presentera en handlingsplan av metoder. Juul och Jensen (2015) skriver att skolan bör lyfta elevens starka sidor och förmedla att det inte är något problem att misslyckas, utan förtydliga för eleven att det finns olika vägar att nå kunskap. Vidare poängterar Juul och Jensen (2015) att det är viktigt för eleven att uppleva en känsla av sammanhang och förstå syftet med olika kunskaper utanför skolans värld. Gren Landell (2018) beskriver att skolpersonalen kan främja elevers närvaro genom att ge olika former av stöttning. Betydelsefullt kan vara att ge eleven tid, visa intresse, hjälpa till att organisera skolarbete eller att ta igen förlorat arbete samt att uppmuntra vårdnadshavarna/föräldrarna att ge stöd. Vidare skriver Gren Landell (2018) att en strukturerad psykosocial miljö där arbete utgår från att skapa trygghet hos eleverna främjar närvaron och utgår från att eleven får stöd av lärare och klasskamrater under skoldagen. Hejlskov Elvén, Veje och Beier (2012) skriver att fokus ska vara på förhållningssätt och bemötande i form av aktivt lyssnande, omsorg och respekt. Med detta förhållningssätt påverkar skolpersonal elevers hälsa och lärande i positiv riktning.

Vad gäller skolkultur och normer så menar Runström Nilsson (2017) att när en elev har svårt att uppleva skolan som meningsfull eller har svårt att förstå skolans normsystem skapas en negativ spiral kring studiemotivation och hälsa. Genom att låta eleverna vara delaktiga i planeringen, diskutera skolans normsystem och samarbeta med varandra så ökar möjligheterna för en god lärmiljö.

Det är en skyddsfaktor och en förebyggande åtgärd att klara skolan och att vara närvarande enligt Gren Landell (2018). Detta innebär att skolan har ett ansvar att främja närvaro och kartlägga helheter kring eleverna som har problematisk frånvaro. European Agency for Special Needs and Inclusive Education (2017) påvisade i sin analys att metoden att stötta och inkludera de elever som befinner sig i marginalerna eller som tidigare underpresterat gav positiva resultat för samtliga länder. Gren Landell (2018) menar att det framkommit att elevgruppen som har hög frånvaro inte är homogen utan sträcker sig från högpresterande till lågpresterande vad gäller hög frånvaro under längre tid.

Öquist (2008) skriver att den pedagogiska utredningen ska analyseras på individ-, grupp-, och organisationsnivå. Vidare skriver Öquist (2008) att syftet med en pedagogisk utredning är att fånga helhetsperspektivet kring elevens lärande och definiera behov och stödåtgärder på rätt nivå. Hen anser att det är en framgångsfaktor att använda systemteori för att utveckla elevens lärande. Det systemteoretiska perspektivet kritiserar utredningar eller förhållningssätt som

enbart analyseras utifrån ett individperspektiv. Då, menar Öquist (2008), riskerar utredningen att inte nå fram till sanningen eftersom man påverkas av olika faktorer.

En annan viktig aspekt ur Statens offentliga utredning (SOU 2016:94) kopplat till förebyggande arbete handlar om att varje skola bör ha en funktion som kontinuerligt följer upp elevers frånvaro på både individ- och skolnivå. Runström Nilsson (2017) beskriver att en proaktiv skolkultur med goda samarbeten, framförhållning, öppen kommunikation och samsyn främjar inkludering och lärande. I denna kultur sker mycket samarbete mellan kollegor och vårdnadshavare där skolans mål och innehåll är tydliga för alla. Samverkan krävs mellan socialtjänst, hälso- och sjukvård och skola för att lyckas framgångsrikt med att vända frånvaro till närvaro enligt Gren Landell (2018).

Trygghet, delaktighet och relationer

Goda relationer skapar trygghet, gemenskap och glädje som Gren Landell (2018) beskriver kan främja närvaro. Relationsskapande kan förebygga frånvaro och skolor kan på så sätt systematiskt hjälpa elever tillbaka till skolan. Juul och Jensen (2015) tar upp att individ och omgivning har ett ömsesidigt samspel som inte någon kan frångå, det sker en ständig påverkan. Delaktighet och inflytande är elevens rättigheter som är utformade i Skollagen (SFS 2010:800 4 kap. 9 §) och har stor påverkan i hälsofrämjande riktning enligt Gren Landell (2018). Några faktorer som belysts och som har positiv inverkan på känslan av delaktighet och inflytande är motivation, hälsa, skolresultat, trivsel och tro på sin egen förmåga.

Vi mår bra av goda relationer och det tidiga samspelet i livet har stor betydelse för detta enligt Havnesköld och Risholm Motander (2009). Vid positiva sociala kontakter främjas belöningssystemet i hjärnan och lust och motivation förhöjs. Eleven kan med det relationella förhållningssättet få större möjligheter till att utvecklas i sitt lärande. Havnesköld och Risholm Motander (2009) menar att när vår hjärna belönat oss är det lättare att använda ett positivt förhållningssätt till omgivningen. Relationerna främjas ytterligare och det blir en positiv spiral av framgångsfaktorer som för barnet vidare i sin lärprocess och utveckling.

Skolutveckling bör grunda sig på ett relationellt förhållningssätt menar Hejlskov et al. (2012) som uttrycker att både personal och elever förlorar på om deras relation saknar kvalitet. Skolpersonal behöver visa att de är med eleverna och inte mot dem och att de har höga förväntningar på både sig själva och på eleverna.

Teoretisk förankring

Systemteori

Det här examensarbetet är skrivet ur ett systemteoretiskt perspektiv, där vi tänker att systemteorin kan bidra med att se hur olika delar i ett system hänger ihop och påverkar varandra samt med att hitta orsaker och lösningar på olika nivåer. Det finns, enligt Gren Landell (2018), en tendens att förklara frånvaroproblem på en individnivå och även att lägga orsaker och lösningar hos enskilda individer. Men för att främja närvaro och förebygga frånvaro krävs lösningar på en övergripande nivå och på olika nivåer i systemet skola.

Öquist (2008) beskriver systemteori som ett helhetstänkande. Systemteori handlar om helheter och om att ingenting är statiskt utan att alla delar i ett system hänger ihop och påverkar varandra. Nivåer är ett grundläggande begrepp inom systemteorin. Öquist (2008) beskriver att alla system är hierarkiskt uppbyggda där de högre nivåerna anpassar och ställer in verksamhetens lägre nivåer. Hen menar också att det är viktigt att hålla gränserna mellan de olika nivåerna för att helheten ska fungera samt att det viktiga som sker i en organisation sker i gränssnitten mellan nivåerna. Nilholm (2016) beskriver att det är en fördel att studera relationen mellan delarna i ett system samt hur dessa samspelar med sin omgivning. Hen jämför med kroppen som system där olika organ måste samverka för att helheten ska fungera.

Vidare handlar systemtänkande enligt Öquist (2008) om att "förstå världen i form av helheter, relationer, funktioner, sammanhang och mönster" (s. 27) istället för enskilda delar. Öquist (2008) menar att helheten alltid ska sättas före delarna och att helheten bygger på ett kretsloppstänk istället för något statiskt och linjärt. Systemtänkande är med andra ord cirkulärt och lägger tyngdpunkt vid hur allt hänger ihop. Detta sätt att tänka anser Öquist (2008) behövs om man vill skapa en lärande organisation. Att tänka i helheter är lika relevant både på organisations-, grupp- och individnivå. Det viktiga sker i gränssnitten mellan nivåerna, det handlar alltså om relationer och kommunikation mellan de olika nivåerna. Öquist (2008) tar även upp sammanhangets betydelse vid systemtänkande och menar att man behöver ha god kännedom om alla delarna i ett sammanhang för att inte riskera att kategorisera utifrån enskilda symptom. Vidare lyfter Öquist (2008) fram att systemteori handlar om ett brett sätt att se på världen och genom att utgå från att individ och omvärld är ömsesidigt beroende av varandra kan man finna nya lösningar på problem. För att främja relationer och helhetstänk är det enligt Öquist (2008) även viktigt att se sin egen del i en lärande organisation och att förstå att man aldrig kan förbise sin egen och andras påverkan. Olika funktioner inom en verksamhet skapar och påverkar situationer och därför behöver man skapa meningsfulla sammanhang för att främja

en gemensam helhet och vision. Att upptäcka och definiera mönster för förändring kan, enligt Öquist (2008), bidra till nya sammanhang och tillsammans med ett cirkulärt tänk på förändring kan nya vägar skapas.

Vidare skriver Öquist (2008) att de som vill nå framgång som problemlösare eller behandlare behöver bli uppmärksamma på hur man definierar och klassificerar problem. De sätt man gör detta på avgör vilka mål man ställer upp för problemets lösning, hur man tar sig an problemet och vilka lösningsförslag man väljer. För att upptäcka nya lösningsförslag kan man ibland behöva byta systemnivå. Öquist (2008) menar att lyckad problemlösning handlar om ”omtolkningens konst” (s. 66), vilket innebär att man lägger lösningen på en annan logisk nivå än den där problemet ligger. Öquist (2008) ger här ett exempel på detta utifrån en skola där det finns problem med sena ankomster till lektionerna. Ett vanligt sätt att se på problemet är att det finns problem med ordning och uppförande och en vanlig konsekvens är någon form av bestraffning. Ett annat sätt att tolka problemet skulle kunna vara att de som kommer för sent gör det för att undvika andra problem som till exempel konflikter med kamraterna. Om man istället väljer att tolka problemet på det sistnämnda sättet handlar det i grunden om relationer och inte om individens brister. Åtgärderna skulle i så fall bli helt andra och detta exempel visar hur framgångsrikt det kan vara att byta systemnivå för att se problemet från andra synvinklar och hitta nya lösningar.

Öquist (2018) beskriver vad det innebär att tänka systematiskt. Enligt hen innebär det att ”se världen i termer av struktur, form, ordning och mönster istället för avgränsad till individer och enstaka händelser” (s. 7). Hen poängterar att det är samspelet mellan delarna och inte delarna var för sig som bildar grunden till förklaringar.

Specialpedagogiska perspektiv

Ahlberg (2015) beskriver det relationella perspektivet på specialpedagogik. Inom det relationella perspektivet söks förklaringar till skolsvårigheter inte hos enskilda individer utan fokus ligger på relationer och på samspelet mellan individerna och den omgivande miljön. Ahlberg (2015) menar att det relationella perspektivet är viktigt att lyfta fram då det finns en lång tradition av ett kategoriskt perspektiv på elever på många skolor, vilket innebär att eleven har setts som bärare av sina problem. Även Nilholm (2012) framhäver att det finns en lång tradition av ett kategoriskt perspektiv på elever ute på skolorna. Då det kategoriska perspektivet lägger problemet på individen och inte på omgivning, samspel eller relationer har det stor betydelse för vilka lösningar som lyfts fram.

Antonovsky (2005) beskriver begreppet KASAM som står för känsla av sammanhang. KASAM är enligt Antonovsky (2005) avgörande för hur en enskild individ hanterar motgångar

och svårigheter. Antonovsky (2005) talar om det salutogena synsättet som innebär att man flyttar fokus från problemen, från det sjuka eller avvikande (ett patogent synsätt) och istället fokuserar på det som gör att människor håller sig friska trots alla belastningar de utsätts för. Antonovsky (2005) menar att alla blir utsatta för stressorer i alla situationer då man inte har ett givet svar eller en given lösning och som man är tvungen att hantera. Förmågan att hantera dessa stressorer kallar hen för känsla av sammanhang eller KASAM. En känsla av sammanhang är uppbyggd av tre delar: hanterbarhet, begriplighet och meningsfullhet. Tillsammans menar Antonovsky (2005) att dessa delar gör dig motståndskraftig mot stress och är avgörande för hälsan. Att elever har en känsla av sammanhang och meningsfullhet är en viktig hälsofrämjande faktor.

Metod

Metodval

Vi valde att samla in empirin genom att använda den kvalitativa metoden semistrukturerade intervjuer som enligt Fejes och Thornberg (2019) innebär att man följer en intervjuguide som består av öppna frågor utifrån olika teman. Vi valde ut tre områden utifrån syfte och preciserade frågeställningar och skrev några öppna frågor under varje område. Områdena handlade om skolkultur, orsaker till frånvaro och närvarofrämjande arbete. Frågornas karaktär var öppna för att vi skulle få möjlighet att ställa följdfrågor och på så sätt kunna nå kärnan till viktiga svar. Utgångspunkten för vårt metodval är kopplat till vårt syfte som handlar om att undersöka hur tre gymnasieskolor som säger sig arbeta närvarofrämjande har lagt upp och systematiserat sitt arbete.

Studien är kvalitativ utifrån ett systemteoretiskt perspektiv. Enligt Stukát (2011) fokuserar en kvalitativ studie på helheten snarare än på delarna. Vi har använt systemteori för att förstå och förklara hur relationerna mellan de olika delarna och nivåerna i skolan påverkar hur systemet som helhet fungerar. Studien utgår från ett relationellt perspektiv där utgångspunkten är att elevers svårigheter uppstår i mötet med lärmiljön och ett salutogent förhållningssätt där känsla av sammanhang och meningsfullhet utgör grunden.

Urval

För att kunna genomföra tänkt undersökning sökte vi aktivt gymnasieskolor som säger sig arbeta närvarofrämjande och via en kvalitetsansvarig fick vi namnet på fyra skolor där vi kontaktade rektorerna. Tre av dessa tackade ja till att ställa upp med intervjuer. Vi ville intervjua den person på skolorna som var ansvarig för att organisera det närvarofrämjande arbetet och på alla tre skolorna visade det sig vara rektorn. Alla skolorna är relativt små för att vara gymnasieskolor och har mellan 180–250 elever samt har under en längre tid haft problem med frånvaro bland eleverna men lyckats vända den trenden. Anledningen till att vi valde att rikta vår undersökning mot gymnasieskolan var för att den mesta forskningen vi hittar är riktad mot grundskolan och på så sätt kunde vår studie även ge ett kunskapsbidrag inom området och därmed ha ett vetenskapligt värde.

Genomförande

Vi började med att skicka ut ett missivbrev (se bilaga 1) via e-post till skolornas rektorer och när vi sedan hade fått ja till att genomföra intervjuerna skickade vi ut en samtyckesblankett (se

bilaga 2) med mer information om undersökningens syfte, innehållet i intervjun, rättigheter och skyldigheter kopplat till vår undersökning samt vad materialet skulle användas till. Rektorena fick kännedom om att vi följer Vetenskapsrådets forskningsetiska principer och att de när som helst kunde välja att avsluta intervjun eller ångra sitt deltagande. Varje intervju inleddes med att återigen beskriva undersökningen och tydliggöra den information som gavs i missivbrev och via samtyckesblankett. Vi använde en nätbaserad tjänst för att genomföra intervjuerna samt förde anteckningar under och efter genomförandet. Vi hade cirka 15 frågor indelade i kategorierna skolkultur, orsaker till frånvaro och närvarofrämjande arbete. Vi använde ett enkelt språk så att informanterna skulle känna sig bekväma i situationen. Intervjuerna tog cirka en timme att genomföra och vi har, med inspiration från Fejes och Thornberg (2019), skrivit sammanfattningar av resultaten för att kunna kategorisera och analysera utifrån olika underrubriker kopplat till vår undersökning.

Bearbetning och analys

Då det här examensarbetet är skrivet ur ett systemteoretiskt perspektiv, har vi valt att låta detta synsätt prägla även databearbetning och analys. Enligt Fejes och Thornberg (2019) kan man, när man analyserar sina data, välja att utgå från en eller ett par specifika teorier om det man undersöker. De menar att man då med hjälp av begrepp och teoretiska perspektiv tolkar sina data och att dessa utgör ens ”glasögon” (s. 29) vid tolkning och analys. Betydelsefulla begrepp inom systemteorin är enligt Öquist (2008) helhetstänkande, relationer, sammanhang, mönster, nivåer och gränssnitt och det är i första hand dessa begrepp vi har utgått ifrån vid analysarbetet. Enligt Öquist (2008) är det i gränserna mellan de olika nivåerna i ett system som mycket av det betydelsefulla arbetet sker. Vi behövde därför bearbeta och analysera vår data genom att även försöka tolka hur skolorna arbetar vid gränssnitten mellan de nivåer vi har identifierat.

När vi bearbetade och analyserade vårt material började vi med att leta efter likheter och skillnader i rektorernas beskrivningar av skolornas närvarofrämjande arbete samt att identifiera betydelsefulla mönster i vår datainsamling. Vi organiserade vårt datamaterial genom att bryta ner det och färgkoda de likheter och skillnader vi hittade, för att i nästa steg kunna identifiera kategorier som var gemensamma i alla tre intervjuerna. Detta med inspiration från Fejes och Thornberg (2019). Kategorierna som framkom ur analysen var orsaker till frånvaro, närvarofrämjande arbete och systematik då detta var teman som kom fram i alla tre intervjuerna.

Etiska överväganden

I det här examensarbetet har vi tagit hänsyn till Vetenskapsrådets forskningsetiska principer. Vetenskapsrådet (2017) beskriver fyra huvudkrav: informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet.

När vi kontaktade de tre skolorna som deltog i vår studie så informerade vi tydligt i vårt missivbrev och via vår samtyckesblankett hur deras svar skulle hanteras och vilka villkor vi skulle efterfölja med hänsyn till deras deltagande. Deltagarna fick även information om att deras uppgifter skulle komma att hanteras konfidentiellt så att ingen obehörig skulle kunna ta del av uppgifterna samt att dessa endast skulle hanteras och användas i forskningsändamål. Vi har på så sätt även tagit hänsyn till nyttjandekravet som enligt Bryman (2018) innebär att uppgifterna från en undersökning endast används i forskningsändamål och inte i kommersiellt syfte.

Resultat och analys

Orsaker till frånvaro

Samtliga rektorer beskriver, i likhet med Gren Landell (2018), att orsakerna till varför elever är frånvarande från skolan är flera, komplexa och varierande. Rektorererna lyfter också att det ofta är flera faktorer som samspelar och påverkar varandra och att de behöver känna till och förstå dessa för att kunna hitta rätt lösningar för varje enskild elev. Även detta bekräftas av Gren Landell (2018). Rektorererna nämner faktorer som psykisk ohälsa, social fobi, skoltrötthet, låg motivation, spelberoende och drogberoende. Rektor 1 beskriver också svårigheter med att få remisser till andra instanser, till exempel Barn- och ungdomspsykiatri, vilket gör att frånvaron blir högre och mer långvarig än den egentligen hade behövt vara om eleverna snabbare hade kunnat få rätt hjälp med sitt mående. Rektor 1 säger: ”Allt detta påverkar måluppfyllelsen.” Rektor 2 nämner vårdnadshavare som inte orkar ta sitt ansvar, elever som får stöd hemifrån att vara frånvarande och elever från socialt utsatta områden där det är viktigare att arbeta eller gifta sig än att gå i skolan. Utöver detta nämner Rektor 3 diagnoser, elever som inte får rätt stöd i skolan och att bli myndig som orsaker till frånvaro. Alla dessa orsaker speglar det som lyfts i litteraturen och ger en förståelse för hur komplext problemet med hög frånvaro kan vara. Orsakerna och förklaringarna kan vara många och varierande och då måste även lösningarna vara det, vilket rektorererna ser som en av de största utmaningarna med arbetet att främja närvaro och förebygga frånvaro. Flera av orsakerna och förklaringarna är dessutom av en karaktär som ligger utanför skolans uppdrag och kompetens att arbeta med, till exempel spelberoende, drogberoende eller att skriva remisser, vilket försvårar ytterligare både för eleverna och för skolan.

Närvarofrämjande arbete

Samtliga rektorer beskriver att ett viktigt första steg i närvaroarbetet var att göra personal, elever och vårdnadshavare medvetna om problematiken med hög frånvaro och konsekvenserna av detta både på kort och på lång sikt. En tydlig konsekvens som de alla nämner är indraget studiemedel från Centrala studiestödsnämnden vid för hög frånvaro, både giltig och ogiltig. Andra konsekvenser som nämns i intervjuerna är att eleverna inte får någon gymnasieexamen eller att de skrivs ut från skolan. Utifrån nuläge när de startade läsåret och den närvarokultur som de upplever präglar eller har präglat skolorna under lång tid har de valt att planera och starta upp det närvarofrämjande arbetet på liknande sätt. Alla tre beskriver att de har behövt

börja med att hitta rutiner för närvaro- /frånvarorapportering, att hålla koll på och tidigt uppmärksamma frånvaro och att få eleverna till skolan.

Rektor 1 beskriver att de från och med starten av detta läsåret satte upp tydliga rutiner för att hålla koll på elevernas närvaro och att de började agera direkt vid frånvaro. Varje dag ringer administratör till alla frånvarande elever och en gång varje vecka ser mentorer över veckans frånvaro och kontaktar eleverna om så behövs. Detta bekräftas av Statens offentliga utredning (SOU 2016:94) som lyfter att varje skola bör ha en funktion som kontinuerligt följer upp elevers frånvaro på både individ- och skolnivå. Rektor 1 säger: "Eleverna ska känna sig saknade. Det ska märkas när de inte är här. Alla elever ska bli sedda." Detta stämmer överens med Gren Landell (2018) som beskriver att om ingen i skolan reagerar när en elev är frånvarande kan det av eleven tolkas som att inte bli sedd eller att det inte spelar någon roll att vara i skolan eller inte. Att se alla elever och att reagera och agera vid frånvaro är således ett viktigt moment i det närvarofrämjande arbetet.

Rektor 1 beskriver vidare att mentor och elevhälsoteam har ett nära samarbete kring elever med hög frånvaro. Hen poängterar att det är viktigt att alla förstår syftet med närvaroarbetet och att alla gör det man kommit överens om. Skolan har en gemensam frånvaroutredning som görs vid behov och om det behövs kompletteras denna med en utredning för särskilt stöd. Vidare beskriver Rektor 1 att relationen mellan elev och mentor och mellan hem och skola är viktig för dem och att det är något de lägger mycket tid på att bygga upp från det att eleverna börjar i årskurs 1. Första veckan genomför alla mentorer ett introduktionssamtal med sina nya mentorselever och deras vårdnadshavare. Detta är starten på det viktiga arbetet med att bygga förtroendefulla relationer och en viktig del av skolans arbete med värdegrund, bemötande, trivsel och trygghet. Detta kan kopplas till Skolverket (2010) som beskriver att en svag eller dålig relation mellan lärare och elev kan ha stor påverkan på frånvaro. Öquist (2018) förklarar att relationen mellan lärare och elev är viktig och kan förstärkas ytterligare av en positiv relation mellan hem och skola. Gren Landell (2018) menar att goda relationer skapar trygghet, gemenskap och glädje och att relationsskapande både främjar närvaro och förebygger frånvaro. Ahlberg (2015) beskriver att skolor som präglas av ett relationellt perspektiv söker förklaringar till skolsvårigheter i relationer och i samspelet mellan individerna och den omgivande miljön istället för hos de enskilda individerna.

Rektor 1 nämner också att skolan det här året har haft mycket fokus på att utveckla pedagogiken för att kunna möta alla elevers behov inom ramen för undervisningen. De har arbetat mycket med lektionsdesign, anpassningar inom ramen för undervisningen, struktur och planering och att utveckla lärmiljöerna på skolan. Varje månad går lärarna igenom sina elevers

resultat och kopplar dessa till närvaro för att kunna se samband och sätta in rätt stöd under läsåret.

Rektor 2 beskriver att deras fokus det här året har varit arbete med normer, värdegrund, bemötande och relationer samt att införa vissa gemensamma rutiner för lärarna. Hen berättar att det är biträdande rektor tillsammans med elevhälsoteam som har organiserat och drivit detta arbete. Förutom att lärarna aktivt har arbetat med normer och värdegrundsfrågor tillsammans med eleverna, finns det på skolan även studiecoacher som aktivt arbetar med bemötande och med att skapa en tät kontakt med eleverna. Rektor 2 beskriver att sammanhållningen och kulturen på skolan är något hen är extra stolt över och något de arbetar mycket för att nyanställda lärare snabbt ska anamma. Hen berättar att nästa år ska de gå vidare med att utveckla pedagogik och undervisning med hjälp av förstelärarna. Exakt hur detta uppdrag ska utformas är inte klart än. Rektor 2 beskriver de nya rutinerna som införts det här läsåret. En gång varje vecka går administratör igenom alla lektioner och ser till så att lärarna har rapporterat närvaron, då ej rapporterade lektioner tidigare har varit ett problem på skolan. En gång varje vecka ser mentorer över närvaron för sina elever och kontaktar dem som varit frånvarande. Även här finns ett nära samarbete mellan mentorer, lärare och elevhälsoteam. Rektor 2 beskriver att de har utarbetat en handlingsplan för att tydliggöra vem som gör vad och i vilken ordning när elever har hög frånvaro. Första steget är att mentor kontaktar eleven. Om närvaron inte blir bättre kontaktar mentor vårdnadshavare. Därefter kallas till ett möte på skolan tillsammans med mentor och om det fortfarande inte har blivit någon förbättring av närvaron kopplas elevhälsoteamet in. Då görs också en frånvaroutredning utifrån en given mall. Detta sätt att arbeta med frånvaro bekräftas av Ifous (2019) som beskriver att det är viktigt att skolor har strategier för att hantera och utreda problematisk frånvaro. För att göra eleverna medvetna och delaktiga i ett tidigt skede har alla elever en obligatorisk mentorstid varje vecka där de går igenom sin närvaro under veckan. Här görs också en veckoplanering. Alla mentorer gör likadant och följer en tydlig struktur som elevhälsoteamet har tagit fram.

Rektor 3 beskriver att när de tidigare har arbetat för att öka närvaron på skolan har de fokuserat på några få elever med väldigt hög frånvaro, ”det har alltså varit ett mer åtgärdande arbete”. Från och med det här läsåret har de bytt fokus och istället valt att arbeta mer förebyggande och hälsofrämjande och med faktorer som i forskning har visat sig främja alla elevers närvaro. Detta har de sett ger positiva resultat både på närvaro och på måluppfyllelse, enligt de betygsprognoser som har gjorts under året. Man kan beskriva detta som att skolan har gått från ett patogent synsätt till ett salutogent synsätt, det vill säga att de har gått från att ha fokus på problemen till att istället fokusera på det som gör att eleverna kommer till skolan. Att elever har en känsla av sammanhang och meningsfullhet är en viktig hälsofrämjande faktor

enligt Antonovsky (2005). Som exempel på förebyggande och hälsofrämjande arbete beskriver rektor 3 att, förutom att bli bättre på att uppmärksamma och agera vid frånvaro, har deras fokus under året varit skolorganisation, lärmiljöer, schemaläggning, att utveckla undervisningen och pedagogiken samt att ge rätt stöd till eleverna. Arbetet med lärmiljöer, undervisning och pedagogik har planerats och drivits av en förstelärare tillsammans med specialpedagog och handlat om hur man kan designa lektioner utifrån grupp och individer. Specialpedagog har också hjälpt lärarna att förbättra den fysiska lärmiljön i klassrummen genom möblering och kompensatoriska hjälpmedel. Detta har även bidragit till ökad studiero. Rektor 3 berättar vidare att de under året har lagt mycket tid på att diskutera hur de kan skapa en skolorganisation och ett schema som främjar närvaro. De har valt att organisera skolan med ett arbetslag för varje årskurs med lärare som undervisar eleverna mycket under skolveckan och som också är mentorer. Detta tänker de skapar goda möjligheter till samarbeten och till att utveckla goda relationer med både elever och vårdnadshavare. Statens offentliga utredning (SOU 2016:77) lyfter håltimmar som en riskfaktor för frånvaro. Detta beskriver Rektor 3 att skolan tidigare har sett som ett bekymmer och därför valt att kompetensutveckla personal i schemaläggning och skapat organisatoriska förutsättningar för att lägga ett bra schema med få håltimmar samt gemensamma start- och sluttider och samma klassrum så långt det är möjligt. Skolverket (2010) lyfter vikten av organisation av undervisning och rätt pedagogiskt stöd till elever som betydelsefulla för närvaro. Rektor 3 nämner också att relationer och bemötande är viktiga faktorer i det närvarofrämjande arbetet, men att de under året har sett svårigheter i att kunna ställa rätt krav vid för nära relationer mellan lärare och elev. Rektor 3 ser därför ett behov av att kompetensutveckla personalen kring hur man bygger förtroendefulla relationer utan att komma för nära och bli privat.

De rutiner som har införts under året är även här att administratör ringer varje dag till de elever som är frånvarande samt att mentorer ser över sina elevers frånvaro en gång varje vecka och kontaktar vid behov. Om inte närvaron blir bättre görs en frånvaroutredning och vid behov en utredning för särskilt stöd. Att förstå orsakerna till frånvaro är enligt Gren Landell (2018) nödvändigt för att kunna hitta rätt åtgärder för enskilda elever. Gustafsson (2009) betonar att det kan vara svårt att utläsa varför olika problem uppstår men att det inte är förrän man når kärnan till ett problem som man kan hindra problemet från att återkomma.

Systematik

Samtliga rektorer beskriver att de i flera år har haft som mål att öka närvaron bland sina elever, men inte förrän de gjorde närvaroarbetet till en del av det systematiska kvalitetsarbetet har de sett effekt på närvaron. Detta bekräftas av Skolverket (2012) som poängterar att arbetet med att

främja närvaro och uppmärksamma, utreda och åtgärda frånvaro ska vara en del av det systematiska kvalitetsarbetet. Alla tre skolorna är inne på sitt första år med ett aktivt och systematiskt närvaroarbete. Alla tre rektorer hoppas på att den ökade närvaron även ska ge en positiv effekt på måluppfyllelsen redan i slutet av det här läsåret och just ökad måluppfyllelse är den största vinsten de ser med att arbeta närvarofrämjande. Detta överensstämmer med Skollagen (SFS 2010:800 4 kap. 3§) som understryker att det systematiska kvalitetsarbetet ska stödja arbetet för en ökad måluppfyllelse. Rektor 3 beskriver:

Hög frånvaro är något som skolan har kämpat med i många år. Vi har provat olika strategier men utan framgång. Ett år hade vi till och med en person anställd som bara arbetade med att öka närvaron men det gav inte mycket. Vi måste ha arbetat på helt fel sätt. Kulturen på skolan är präglad av mycket hög frånvaro bland eleverna och att det är lite ok att vara frånvarande utan anledning då och då. Ingen har uppmärksammat det och det har inte varit viktigt att anledningen kommer fram. Vi har saknat samsyn och lärarna har agerat väldigt olika och olika mycket på frånvaro.

Rektor 1 beskriver att när de skulle starta upp närvaroarbetet i början av läsåret bestämde de sig för vad de ville förändra och började med att befästa de nya rutinerna i årskurs ett. Allt de gjort finns dokumenterat i deras plan för det systematiska kvalitetsarbetet, har följts upp på olika sätt under läsåret och kommer att utvärderas i slutet av läsåret. Uppföljningarna har skett genom att administratör varje månad ser över elevernas närvaro och rapporterar till Centrala studiestödsnämnden vid för hög frånvaro. Även elevernas måluppfyllelse i de olika kurserna har följts upp varje månad genom ett system som kallas Early Warning System (EWS) och som innebär att varje lärare fyller i tre olika färger i ett dokument utifrån hur eleven ligger till i kursen i förhållande till kunskapskraven. Färgerna ger en indikation till mentor, elevhälsoteam och skolledning om hur det går för varje enskild elev i varje kurs. I detta dokument har även månadens närvaro fyllts i för att de ska kunna se samband mellan måluppfyllelse och närvaro. Utöver detta har eleverna gjort en Likabehandlings- och värdegrundsenkät samt undervisningsutvärderingar för alla kurser de läser. Eftersom det blev många förändringar det här året kommer de endast att göra små förändringar nästa år och om tre år tänker de att de nya rutinerna har befästs i alla årskurser, både bland elever och personal. Rektor 1 poängterar att hen är medveten om att kvalitetsarbete är en långsiktig process och att det ibland kan ta flera år innan man ser resultat, vilket bekräftas av Ahrenfelt (2013).

Rektor 2 beskriver att de länge har haft problem med hög frånvaro men också med att många lärare inte har rapporterat närvaron på sina lektioner som de ska. Detta har medfört att

den höga frånvaron inte har synts i statistiken. När de under året har haft fokus på att alla lärare ska rapportera närvaron på sina lektioner har det sett ut som att närvaron har sjunkit trots att den i praktiken inte har det. Detta läsårets främsta fokus har varit att implementera rutiner för närvarorapportering och att systematiskt och kontinuerligt uppmärksamma och utreda elever med hög frånvaro. Även Rektor 2 beskriver att arbetet har dokumenterats i planen för det systematiska kvalitetsarbetet, har följts upp löpande under året och att arbetet i sin helhet kommer att utvärderas vid läsårsslut. Uppföljningarna har skett på några olika sätt. Närvaron har följts upp månadsvis av administratör och elevernas måluppfyllelse har följts upp genom systemet Early Warning System (EWS). Även detta har gjorts månadsvis. Utöver detta har det gjorts en enkät för att följa upp likabehandlings- och värdegrundsfrågor samt utvärderingar av undervisningen.

Rektor 3 beskriver att de började med att försöka befästa de nya rutinerna i alla årskurser samtidigt, vilket de ångrar. Nästa läsår planerar de för att tydligare definiera vad de vill fokusera på och att befästa de nya rutinerna först och främst i årskurs ett. Arbetet som gjorts det här året har dokumenterats i planen för det systematiska kvalitetsarbetet och kommer att utvärderas i slutet av läsåret. Uppföljningar av närvaroarbetet har dock gjorts löpande under året. Rektor 3 beskriver att närvaron har följts upp månadsvis av administratör och att alla lärare var sjätte vecka fyller i dokumentet Early Warning System (EWS). Detta analyseras sedan av skolledning och specialpedagog så att de kan planera insatser och sätta in rätt stöd för lärare och elever under läsåret. Utöver detta har eleverna gjort en Likabehandlings- och värdegrundsenkät samt två större undervisningsutvärderingar. Rektor 3 berättar också att lärarna utöver de större och gemensamma uppföljningarna kontinuerligt gör mindre utvärderingar kring trivsel och undervisning med eleverna för att på bästa sätt kunna utforma undervisningen under läsåret.

Utifrån rektoreernas beskrivningar blir det tydligt att de tre skolorna har startat upp och planerat närvaroarbetet det första året på liknande sätt. Fokus har varit att hitta rutiner för närvaro- /frånvarorapportering, att hålla koll på och tidigt uppmärksamma frånvaro och att få eleverna till skolan. Detta beskriver de alla tre som en förutsättning för andra delar av närvaroarbetet som bland annat handlar om att utveckla och förfina undervisning och lärmiljöer samt att skapa och bygga förtroendefulla relationer. Skolverket (2015) beskriver kvalitetsarbete som en cyklisk process som innehåller olika faser och att utgångspunkten ska baseras på analys av resultat, i det här fallet närvarostatistik och måluppfyllelse. Utifrån denna analys ska sedan utvecklingsbehoven bedömas för att skolan ska kunna planera och genomföra rätt insatser. Alla tre rektorerna är införstådda med att kvalitetsarbete är en långsiktig process och ett arbete som behöver bedrivas systematiskt och kontinuerligt. European Agency for Special Needs and

Inclusive Education (2017) har visat att endast ett fåtal länder använder ett systematiskt arbetssätt vid kvalitetsarbete, trots att detta sätt att arbeta visat sig vara positivt.

Hur systemteorin kan hjälpa oss att analysera och tolka resultaten

Systemteori handlar enligt Öquist (2008) om ett helhetstänkande där hen poängterar att ingenting är statiskt utan att alla delar i ett system hänger ihop och påverkar varandra. Systemteorin har i den här studien bidragit med att upptäcka och förstå hur de olika delarna som påverkar elevens närvaro i skolan hänger ihop och samspelar samt att man kan behöva finna lösningar på olika nivåer beroende på hur frånvaroproblematiken ser ut och vad den beror på. Gren Landell (2018) menar att det finns en tendens att förklara frånvaroproblem på en individnivå och även att lägga orsaker och lösningar hos enskilda individer, alltså ett kategoriskt synsätt. Men för att främja närvaro och förebygga frånvaro krävs lösningar på en övergripande nivå och på olika nivåer i systemet skola samt en samverkan mellan de olika nivåerna. Utifrån våra resultat blir det tydligt att frånvaro ofta har flera och komplexa orsaker och förklaringar och ibland beror på orsaker som ligger utanför skolans kompetens att arbeta med. Då behöver man lyfta blicken, samverka och söka lösningar även utanför skolan.

Öquist (2008) beskriver också att det viktiga sker i gränssnitten mellan de olika nivåerna och att relationer och kommunikation mellan dessa är avgörande för hur man ser på problemen och vilka lösningar man hittar. Det är viktigt att var och en håller sig till sin nivå men att man samtidigt förstår de andra nivåerna. Rektor 3 beskriver svårigheter för lärare att ställa rätt krav på eleverna vid för nära relationer. Detta kan utifrån Öquist (2008) tolkas som gränserna mellan de två nivåerna blir otydliga och att relationer och kommunikation inte sker på ett optimalt sätt.

I systemet skola finns flera nivåer där alla behöver hålla sin nivå men samtidigt samverka kring elever med problematisk frånvaro. De nivåer och gränssnitt vi har identifierat på skolorna är skolledning, administratör, elevhälsoteam, lärare, elever samt vårdnadshavare eller föräldrar. Utifrån våra resultat blir det tydligt att alla har olika uppdrag i det närvarofrämjande arbetet men med ett gemensamt mål. Utanför systemet skola finns det ytterligare nivåer som skolan kan behöva samverka med när det gäller elever med problematisk frånvaro. De som nämnts i våra intervjuer är Socialtjänsten, Barn- och ungdomspsykiatri och Barn- och ungdomshabiliteringen. Dessa samarbeten beskrivs dock som svårare att få till. Öquist (2008) menar att för att upptäcka nya lösningsförslag kan man ibland behöva byta systemnivå och lägga lösningen på en annan logisk nivå än den där problemet ligger och för att kunna göra detta krävs samverkan. Öquist (2008) poängterar även att genom att fokusera på enskilda händelser istället för att se problemen i ett längre eller större perspektiv kan man missa den verkliga orsaken till problemen och för att kunna göra detta krävs också samverkan. Öquist

(2018) sammanfattar det med att det är samspelet mellan delarna och inte delarna var för sig som bildar grunden till förklaringar och som hjälper oss att finna lösningar till problemen.

Diskussion och implikationer

Metoddiskussion

Vi valde att samla in empirin genom att använda den kvalitativa metoden semistrukturerade intervjuer som enligt Fejes och Thornberg (2019) innebär att man följer en intervjuguide som består av öppna frågor utifrån olika teman. De beskriver även att en undersökning som har god reliabiliteten, eller tillförlitlighet, ska kunna genomföras på nytt utifrån metodbeskrivningen. För att få god reliabilitet i vår undersökning sökte vi aktivt efter gymnasieskolor som säger sig arbeta närvarofrämjande och vi fick kontakt med tre stycken. Vi ville intervjua den person på skolorna som var ansvarig för att organisera det närvarofrämjande arbetet och på alla tre skolorna visade det sig vara rektorn. För att stärka reliabiliteten ytterligare hade vi kunnat intervjua fler personer som är delaktiga i arbetet, till exempel specialpedagoger eller lärare. Då hade vi antagligen fått en bredare bild, fler perspektiv och djupare förklaringar till hur det närvarofrämjande arbetet bedrivs och organiseras på skolorna. För att ytterligare stärka reliabiliteten skapade vi en intervjuguide utifrån syfte och preciserade frågeställningar. Reliabiliteten hade kunnat höjas ytterligare om vi genomfört triangulering som enligt Bryman (2018) innebär att man använder mer än en metod vid datainsamlingen. Vi hade kunnat komplettera vår undersökning med till exempel dokumentstudier eller intervjuer på fler nivåer i verksamheterna, exempelvis med elevhälsoteam, lärare eller elever. Ytterligare en möjlighet att öka reliabiliteten är att genomföra intervjuerna två gånger, enligt Stukat (2011). På grund av vår tidsram för examensarbetet valde vi dock att endast genomföra intervjuerna vid ett tillfälle. En annan faktor som skulle kunna påverka reliabiliteten av vår studie är att vi, på grund av Covid-19, genomförde intervjuerna via en nätbaserad tjänst istället för genom ett fysiskt möte. I ett fysiskt möte är det lättare att avläsa, tolka och anpassa frågorna och sättet att kommunicera utifrån intryck och signaler från informanten. Ytterligare faktorer som kan påverka reliabiliteten är informanternas dagsform eller att informant och intervjuperson gör olika tolkningar av frågorna och svaren.

Validiteten av en undersökning handlar om i vilken utsträckning forskningen och de metoder som används verkligen undersöker det som avses att undersökas, enligt Fejes och Thornberg (2019). Faktorer som kan påverka validiteten är ärligheten hos informanterna och frågornas formulering, enligt Stukat (2011). För att öka validiteten har vi läst ett urval av metodlitteratur samt noga bearbetat intervjufrågornas koppling till syfte och preciserade frågeställningar. Detta för att vi skulle få fram så korrekt data som möjligt.

Resultatdiskussion

Orsaker till frånvaro

Analysen av resultatet visade att rektorernas uppfattningar är att orsakerna till elevers frånvaro är flera, varierande och komplexa och då behöver även lösningarna vara det. Gren Landell (2018) poängterar att det är viktigt att all skolpersonal har kunskap om orsaker till och risker för att utveckla problematisk frånvaro. Detta för att förstå hur det främjande och förebyggande arbetet kan läggas upp och varför det behöver göras. Vidare beskriver Gren Landell (2018) att det är ovanligt med bara en orsak eller förklaring till problematisk frånvaro, utan att det oftast är flera olika faktorer som samspelar och påverkar varandra.

Studien visar dessutom att rektorernas uppfattningar är att flera av orsakerna till elevers frånvaro är av en karaktär som ligger utanför skolans uppdrag och kompetens att arbeta med. Här tänker vi att skolorna behöver vara tydliga med vad som ingår i deras uppdrag och vad de kan göra för att öka elevernas närvaro samt fundera över hur de kan samarbeta med andra instanser kring dessa elever.

Närvarofrämjande arbete

Analysen av resultatet visar att det relationella perspektivet och det salutogena synsättet till stor del präglar de tre skolorna samt att närvarofrämjande arbete i stor utsträckning handlar om att arbeta med och utveckla organisation, pedagogik, lärmiljöer och relationer för att kunna möta alla elevers behov. För gymnasieskolan, som är en frivillig skolform, tänker vi också att det är viktigt att i ett tidigt skede tydliggöra konsekvenserna av hög frånvaro, både på kort och på lång sikt. Gren Landell (2018) menar att det inte krävs skolplikt för att frånvaro ska vara ett problem och att frånvaro kan medföra både kortsiktiga och långsiktiga konsekvenser oavsett vad orsakerna till frånvaron är. Som konsekvenser nämner de tre rektorerna förutom indraget studiemedel även att eleverna inte får någon gymnasieexamen eller att de blir utskrivna från skolan, vilket är en stor skillnad mot grundskolan där man inte kan bli utskriven.

Rutiner för att uppmärksamma, utreda och åtgärda frånvaro har lyfts av alla rektorerna i studien. I rutinerna ingår handlingsplaner, systematik, kontinuitet och ett förtydligande av vem som gör vad i skolorganisationen. Alla tre skolorna har en administratör som ringer alla frånvarande elever varje dag och varje vecka ser mentorer över elevernas frånvaro och kontaktar vid behov. Här kan man fundera över hur dessa samtal förs och vilken kompetens personerna som ringer/kontaktar har i att föra den här typen av samtal. Både Rektor 1 och Gren Landell (2018) beskriver vikten av att uppmärksamma och reagera när en elev är frånvarande

och att detta är ett viktigt moment i det närvarofrämjande arbetet, men inte hur ett sådant samtal bör föras.

Även vikten av att skapa och bygga förtroendefulla och goda relationer lyfts av alla tre rektorerna som en viktig del i det närvarofrämjande arbetet. Skolverket (2010) beskriver att en svag eller dålig relation mellan lärare och elev kan ha stor påverkan på frånvaro. Gren Landell (2018) menar att goda relationer skapar trygghet, gemenskap och glädje och att relationsskapande både främjar närvaro och förebygger frånvaro. Ahlberg (2015) beskriver att skolor som präglas av ett relationellt perspektiv söker förklaringar till skolsvårigheter i relationer och i samspelet mellan individerna och den omgivande miljön istället för hos de enskilda individerna. Vi ser ett tydligt samband mellan det närvarofrämjande arbetet och det relationella perspektivet och det salutogena förhållningssättet, där elevernas styrkor uppmärksammas och hinder och misslyckande inte ges lika stort fokus. Detta tänker vi är en viktig närvarofrämjande faktor. Alla tre skolorna är i en uppstartsfas av kvalitetsarbetet kring att främja närvaro och mycket av arbetet under det första året har handlat om att få eleverna till skolan. Detta tolkar vi som ett mer åtgärdande arbete men samtidigt är det en förutsättning att eleverna är närvarande i skolan för att kunna arbeta med till exempel relationer, pedagogik och lärmiljöer som är viktiga faktorer i det närvarofrämjande arbetet.

Rektor 3 nämner svårigheter hos personalen i att kunna ställa rätt krav vid för nära relationer mellan lärare och elever och ser relationsbyggande som ett utvecklingsområde i personalgruppen. Detta kan även tolkas som att det finns problem med att hålla gränserna mellan nivåerna lärare och elev i skolorganisationen och att dessa gränser blir otydliga. Öquist (2008) beskriver att det viktiga sker i gränssnitten mellan olika nivåer i en organisation och att relationer och kommunikation mellan dessa är viktigt för att helheten ska fungera. Hen poängterar även vikten av att var och en håller sig till sin nivå men att man samtidigt måste förstå de andra nivåerna. På flera mindre skolor behöver en och samma person ha olika roller på olika nivåer i organisationen, till exempel lärare och specialpedagog eller biträdande rektor och specialpedagog. Här kan man fundera över hur tydligt definierade dessa roller är, hur det fungerar att gå in och ut ur rollerna och hur det fungerar att pendla mellan olika nivåer i en organisation.

Systematik

Skolverket (2010) belyser hög frånvaro och stora brister i skolors arbete med att förebygga och åtgärda problematisk frånvaro, vilket bekräftas av Skolinspektionen (2016a; 2016b). Skolverket (2012) beskriver att arbetet med att främja närvaro och uppmärksamma, utreda och åtgärda frånvaro ska vara en del av det systematiska kvalitetsarbetet. Främjande närvaroarbete innebär

att arbeta övergripande och förebyggande för att öka elevernas närvaro och därmed minimera frånvaron i utbildningen och detta i sig förutsätter ett systematiskt sätt att arbeta. Resultatet av vår studie visade att rektorernas uppfattningar är att först när skolorna gjorde närvaroarbetet till en del av det systematiska kvalitetsarbetet såg de en positiv effekt på närvaron. Det innebär för skolorna en tydlig förskjutning från att arbeta åtgärdande för några få elever till att arbeta främjande och förebyggande för alla elever, vilket är specialpedagogens och elevhälsoteamets huvudsakliga uppdrag enligt Skollagen (SFS 2010:800 2 kap. 25§). Genom att arbeta främjande och förebyggande stöds och gynnas alla elevers utveckling mot målen. I Skollagen (SFS 2010:800 4 kap. 3 §) står att varje huvudman systematiskt och kontinuerligt ska planera, följa upp och utveckla utbildningen och att det systematiska kvalitetsarbetet ska stödja arbetet för en ökad måluppfyllelse hos eleverna. I vår roll som specialpedagoger är det viktigt att arbeta systematiskt och kontinuerligt i samarbete med skolledning och elevhälsoteam samt att rikta arbetet mer mot det förebyggande och hälsofrämjande istället för mot det åtgärdande. Tyvärr så har European Agency for Special Needs and Inclusive Education (2017) visat att endast ett fåtal länder använder ett systematiskt arbetssätt vid kvalitetsarbete, trots att detta sätt att arbeta har visat sig vara positivt.

Att kvalitetsarbete är en långsiktig process och tar tid poängteras bland annat av Ahrenfelt (2013). Att specialpedagoger har kompetensen att kunna identifiera utvecklingsområden på en skola och att kunna leda, driva och hålla i förändringsprocesser känns viktigt att föra fram och synliggöra. Om man vill åstadkomma en verklig förändring, menar Ahrenfelt (2013), att man måste förändra systemet och att en sådan förändring tar minst tre år att genomföra. Vidare beskriver hen också att förändring inte har en absolut början eller slut utan det är en process som behöver ges tid. Ibland kan det vara svårt i en verksamhet att arbeta systematiskt och kontinuerligt och hålla i en process då det finns många åsikter från elever, vårdnadshavare och personal, riktlinjer, förordningar, lagar samt politiska beslut som styr arbetet. Att då vara tålmodig och låta förändringen ta sin tid kan skapa frustration framförallt hos medarbetare som vill utvecklas och påskynda förändringar.

Resultatet av vår studie visade också, utifrån rektorernas beskrivningar, att de tre skolorna har liknande rutiner för att uppmärksamma, följa upp och dokumentera elevers närvaro på skolan. Detta arbete tänker vi hade gynnats av gemensamma riktlinjer som tydliggör hur skolor bör arbeta med problematisk frånvaro. Ibland upplever vi att rekommendationer från Skolverket eller riktlinjer, förordningar och lagar blir för vida i sina beskrivningar vilket ger ett för stort tolkningsutrymme som kan leda till stora skillnader mellan skolor.

Implikationer för specialpedagogrollen

Att arbeta förebyggande och hälsofrämjande är ett av elevhälsans viktigaste uppdrag enligt Skollagen (SFS 2010:800 2 kap. 25§). Då lärande och hälsa på många sätt hänger samman behöver elevhälsan enligt Skolverket (2012) utgöra en del av det närvarofrämjande arbetet. Specialpedagogen är en del av elevhälsan och elevhälsans arbete. Att vara specialpedagog är ett varierat och mångfacetterat yrke som till stor del handlar om att driva skolutveckling och arbeta med skolorganisationen. Specialpedagogen ska främst arbeta på skol- och gruppnivå och arbetsuppgifterna är både främjande, förebyggande och åtgärdande.

En slutsats vi drar utifrån vår studie är att specialpedagogens uppdrag i så stor utsträckning som möjligt bör inriktas mot förebyggande och hälsofrämjande arbete. Specialpedagogen har här ett viktigt uppdrag i att leda och systematisera det närvarofrämjande arbetet som en del av det systematiska kvalitetsarbetet. Vi upplever dock att varken den litteratur vi tagit del av eller rektorerna i vår undersökning i tillräcklig utsträckning lyfter specialpedagogens kompetens och roll i det närvarofrämjande arbetet. Detsamma gäller vikten av samverkan inom elevhälsoteamet med sin tvärprofessionella kompetens. Specialpedagogen har genom sin utbildning kompetens att handleda pedagogisk personal i att utforma undervisning och lärmiljöer för att möta alla elevers behov, bidra till och utveckla ett relationellt perspektiv och ett salutogent förhållningssätt på skolan och samtidigt kunna ställa tydliga krav, handleda personal i samtalsmetodik samt utforma frånvaroutredningar utifrån ett systemteoretiskt perspektiv. Denna breda kompetens hos specialpedagoger känns viktig att lyfta fram.

Förslag till fortsatt forskning

Med utgångspunkt i vår studie om närvarofrämjande arbete, som delvis gjorts under en tid präglad av Covid-19 och med fjärr- eller distansundervisning på landets gymnasieskolor, hade det varit intressant att undersöka hur denna typ av undervisning har påverkat gymnasieelevers närvaro och måluppfyllelse samt vilka lärdomar Skolsverige kan dra av detta sätt att arbeta.

Det hade även varit intressant att under en längre tid följa en skola som säger sig arbeta systematiskt med att främjande elevernas närvaro och inifrån verksamheten följa detta arbete.

Referenser

- Ahlberg, A. (2015). *Specialpedagogik i ideologi, teori och praktik: att bygga broar*. Stockholm: Liber.
- Ahrenfelt, B. (2013). *Förändring som tillstånd: att leda förändrings- och utvecklingsarbete i företag och organisationer*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, H. (2013). *En bro mellan högstadiet och gymnasieskolans nationella program. Elever med erfarenheter av det individuella programmet berättar*. Licentiatuppsats. Malmö: Lärarutbildningen. Hämtad från: <https://muep.mau.se/bitstream/handle/2043/14376/En%20bro%20mellan%20högsta%20di%20et.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
- Andersson, H. (2017). *Möten där vi blir sedda. En studie om elevers engagemang i skolan*. Doktorsavhandling. Malmö: Lärande & Samhälle. Hämtad från: https://muep.mau.se/bitstream/handle/2043/23423/2043_23423_Andersson_muep.pdf?sequence=3&isAllowed=y
- Antonovsky, A. (2005). *Hälsans mysterium*. Stockholm: Natur och kultur.
- Barnens rätt i samhället (2016). *Barnkonventionen: FN:s konvention om barnets rättigheter*. Stockholm: BRIS.
- Bryman, A. (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Stockholm: Liber.
- European Agency for Special Needs and Inclusive Education. (2017). *Raising the Achievement of All Learners: A Resource to Support Self-Review*. (V.J. Donnelly and A. Kefallinou, eds.). Odense, Denmark. Hämtad från https://www.european-agency.org/sites/default/files/raising_achievement_self-review.pdf
- Fejes, A. & Thornberg, R. (red.) (2019). *Handbok i kvalitativ analys*. Stockholm: Liber.
- Gren Landell, M. (2018). *Främja närvaro: att förebygga frånvaro i skolan*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Gustafsson, L.H. (2009). *Elevhälsa börjar i klassrummet*. Lund: Studentlitteratur.
- Havik, T., Bru, E. & Ertesvåg, S.K. (2014). Parental perspectives of the role of school factors in school refusal. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 19, 131-153. doi 10.1080/13632752.2013.816199
- Havik, T., Bru, E. & Ertesvåg, S.K. (2015). Assessing Reasons for School Non-attendance. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 59, 316-336. doi 10.1080/00313831.2014.904424

- Havnesköld, L. & Risholm Mothander, P. (2009). Utvecklingspsykologi. Stockholm: Liber.
- Hejlskov Elvén, B., Veje, H. & Beier, H.M. (2012). Utvecklingsrelaterade funktionsnedsättningar och psykisk sårbarhet: om annorlunda barn. Lund: Studentlitteratur.
- Henry, K.L. & Huizinga, D.H. (2007). School-related risk and protective factors associated with truancy among urban youth placed at risk. *Journal of Primary Prevention*, 28(6), 505–519. doi 10.1007/s10935-007-0115-7
- Ifous (2019). Ifous fokuserar skolnärvaro: en översikt av forskning om att främja alla barns och ungas närvaro i skolan. Stockholm: Ifous.
- Juul, J. & Jensen, H. (2015). Relationskompetens i pedagogernas värld. Stockholm: Liber.
- Kearney, C.A. (2008a). An interdisciplinary model of school absenteeism in youth to inform professional practice and public policy. *Educational Psychology Review*, 20(3), 257-282. doi 10.1007/s10648-008-9078-3
- Kearney, C.A. (2008b). School absenteeism and school refusal behavior in youth: a contemporary review. *Clinical Psychology Review*, 28(3), 451–471. doi 10.1016/j.cpr.2007.07.012
- Nilholm, C. (2012). Barn och elever i svårigheter: en pedagogisk utmaning. Lund: Studentlitteratur.
- Nilholm, C. (2016). Teori i examensarbetet: en vägledning för lärarstudenter. Lund: Studentlitteratur.
- Nilsson, A. (2014). Elevhälsans uppdrag - främja, förebygga och stödja elevens utveckling mot målen. Stockholm: Skolverket.
- Partanen, P. (2012). Att utveckla elevhälsa. Östersund: Skolutvecklarna Sverige.
- Runström Nilsson, P. (2017). Elevhälsa: samverka, förebygga, bygga. Malmö: Gleerups. SFS 2010:800. Skollag. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Skolinspektionen. (2014). Från huvudmannen till klassrummet - tät styrkedja viktig för förbättrade kunskapsresultat (Skolinspektionens rapport 2014:6739). Hämtad från <https://www.skolinspektionen.se/globalassets/publikationssok/regeringsrapporter/arsrapporter/arsrapport-2014.pdf>
- Skolinspektionen. (2016a). Omfattande ogiltig frånvaro i Sveriges grundskolor (Skolinspektionens rapport 40–2015:2855). Hämtad från <https://www.skolinspektionen.se/globalassets/publikationssok/granskningsrapporter/kvalitetsgranskningar/2016/langvarig-franvaro/kvantitativ-rapport-omfattande-ogiltigfranvaro.pdf>

- Skolinspektionen. (2016b). Omfattande frånvaro. En granskning av skolors arbete med omfattande frånvaro (Skolinspektionens rapport 40–2015:2855). Hämtad från https://www.skolinspektionen.se/globalassets/publikationssok/granskningsrapporter/kvalitetsgranskningar/2016/omfattande-franvaro/omfattande_franvaro_kvalitativ_rapport.pdf
- Skolverket. (2010). Skolfrånvaro och vägen tillbaka. Långvarig ogiltig frånvaro i grundskolan ur elevens, skolans och förvaltningens perspektiv. (Rapport 341.) Hämtad från <https://www.skolverket.se/download/18.6bfaca41169863e6a658a88/1553962179885/pdf2356.pdf>
- Skolverket (2012). Arbetet med att främja närvaro och att uppmärksamma, utreda och åtgärda frånvaro i skolan: för grundskolan, grundsärskolan, specialskolan, sameskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket. (2015). Systematiskt kvalitetsarbete: för skolväsendet. Stockholm: Skolverket.
- SOU 2016:94. Saknad! Uppmärksamma elevers frånvaro och agera. Stockholm: Wolters Kluwer.
- SOU 2016:77. En gymnasieutbildning för alla - åtgärder för att alla unga ska påbörja och fullfölja en gymnasieutbildning. Stockholm: Wolters Kluwer.
- Stukát, S. (2011). Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap. Lund: Studentlitteratur.
- Vetenskapsrådet (2017). God forskningssed [Elektronisk resurs]. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Öquist, O. (2008). Systemteori i praktiken: konsten att lösa problem och nå resultat. Stockholm: Gothia.
- Öquist, O. (2018). Framgångsrikt ledarskap med systemteori. Stockholm: Gothia Fortbildning.

Bilagor

Bilaga 1: Missivbrev



På specialpedagogprogrammet vid Malmö universitet skriver studenterna ett examensarbete på avancerad nivå. I detta arbete ingår att göra en egen vetenskaplig studie. Examensarbetet motsvarar 15 högskolepoäng, och utförs under totalt 10 veckor. När examensarbetet blivit godkänt publiceras det i Malmö universitets databas MUEP (<http://muep.mau.se>).

24 mars 2020

Vi är två studenter från specialpedagogprogrammet på Malmö Universitet som heter Lina Danefors och Sofie Carlsson. Vi är nu inne på sista terminen och skriver vårt examensarbete om närvarofrämjande arbete. I slutet av maj tar vi förhoppningsvis vår examen. Syftet med arbetet är att undersöka hur några gymnasieskolor har lagt upp och systematiserat sitt arbete för att främja elevernas närvaro. För att kunna göra detta behöver vi även ta reda på orsaker till elevernas skolfrånvaro. Vi har fördjupat oss i forskning och litteratur kring ämnet och önskar att få intervjua en eller flera representanter som planerar och driver det närvarofrämjande arbetet på er skola. Intervjuerna kommer att vara semistrukturerade, genomförs enskilt eller i par/grupp och beräknas ta cirka 60 minuter. Vi önskar att få spela in intervjuerna med en diktafon men om ni föredrar så antecknar vi istället.

Vid intervjutillfället kommer vi ta hänsyn till [Vetenskapsrådets forskningsetiska principer](#) som bland annat säger att

- varje deltagare har rätt att avbryta sin medverkan när som helst, utan några negativa konsekvenser.
- varje deltagare kommer att tillfrågas inför materialinsamlingen och har möjlighet att avböja medverkan i studien.
- deltagarna och verksamheterna kommer att avidentifieras i det färdiga arbetet.
- materialet enbart kommer att användas för aktuell studie och kommer att förstöras när denna är examinerad.

Om ni har frågor eller funderingar så är ni varmt välkomna att kontakta oss eller vår handledare för mer information.

Med vänliga hälsningar,
Lina Danefors och Sofie Carlsson

Kontaktuppgifter studenter:

Lina Danefors

Telefonnummer: 0709–634235

E-mailadress: lina.danefors@rytmus.se

Sofie Carlsson

Telefonnummer: 0760–073644

E-mailadress: sofie.carlsson@halmstad.se

Kontaktuppgifter ansvarig handledare:

Marie Jedemark

Universitetslektor, Fil dr

Institutionen för skolutveckling och ledarskap

Fakulteten för lärande och samhälle

Malmö Universitet

Telefonnummer: 040-665 70 53

E-mailadress: marie.jedemark@mau.se

Bilaga 2: Samtycke till medverkan i studentprojekt



På specialpedagogprogrammet vid Malmö universitet skriver studenterna ett examensarbete på avancerad nivå. I detta arbete ingår att göra en egen vetenskaplig studie. Examensarbetet motsvarar 15 högskolepoäng, och utförs under totalt 10 veckor. När examensarbetet blivit godkänt publiceras det i Malmö universitets databas MUEP (<http://muep.mau.se>).

24 mars 2020

Vi är två studenter från specialpedagogprogrammet på Malmö Universitet som heter Lina Danefors och Sofie Carlsson. Vi är nu inne på sista terminen och skriver vårt examensarbete om närvarofrämjande arbete. I slutet av maj tar vi förhoppningsvis vår examen. Syftet med arbetet är att undersöka hur några gymnasieskolor har lagt upp och systematiserat sitt arbete för att främja elevernas närvaro. För att kunna göra detta behöver vi även ta reda på orsaker till elevernas skolfrånvaro. Vi har fördjupat oss i forskning och litteratur kring ämnet och önskar att få intervjua en eller flera representanter som planerar och driver det närvarofrämjande arbetet på er skola. Intervjuerna kommer att vara semistrukturerade, genomföras enskilt eller i par/grupp och beräknas ta cirka 60 minuter. Vi önskar att få spela in intervjuerna med en diktafon men om ni föredrar så antecknar vi istället. Allt insamlat material och personuppgifter kommer att lagras på Malmö Universitets server under arbetets gång och samtyckesblanketterna kommer att förvaras oåtkomligt på Malmö Universitet.

Vid intervjutillfället kommer vi ta hänsyn till [Vetenskapsrådets forskningsetiska principer](#) som bland annat säger att

- varje deltagare har rätt att avbryta sin medverkan när som helst, utan några negativa konsekvenser.
- varje deltagare kommer att tillfrågas inför materialinsamlingen och har möjlighet att avböja medverkan i studien.
- deltagarna och verksamheterna kommer att avidentifieras i det färdiga arbetet.
- materialet enbart kommer att användas för aktuell studie och kommer att förstöras när denna är examinerad.

Om ni har frågor eller funderingar så är ni varmt välkomna att kontakta oss eller vår handledare för mer information.

Med vänliga hälsningar,
Lina Danefors och Sofie Carlsson

Kontaktuppgifter studenter:

Lina Danefors

Telefonnummer: 0709–634235

E-mailadress: lina.danefors@rytmus.se

Sofie Carlsson

Telefonnummer: 0760–073644

E-mailadress: sofie.carlsson@halmstad.se

Kontaktuppgifter ansvarig handledare:

Marie Jedemark

Universitetslektor, Fil dr

Institutionen för skolutveckling och ledarskap

Fakulteten för lärande och samhälle

Malmö Universitet

Telefonnummer: 040-665 70 53

E-mailadress: marie.jedemark@mau.se



Information om Malmö universitets behandling av personuppgifter

Personuppgiftsansvarig	Malmö Universitet
Dataskyddsbud	dataskyddsbud@mau.se
Typ av personuppgifter	Namn, anteckning av lärandesituation, bild och/eller filmklipp samt ditt samtycke till att Malmö Universitet behandlar dessa personuppgifter.
Ändamål med behandlingen	För att möjliggöra undervisnings- och examinationssituationer i skolmiljö för studenter vid Malmö Universitets lärarutbildning.
Rättslig grund för behandling	Ditt samtycke.
Mottagare	Personuppgifterna kommer endast användas i utbildningssyfte inom ramen för lärarutbildningen vid Malmö Universitet och kommer inte att spridas vidare till någon annan mottagare.
Lagringstid	Malmö Universitet kommer spara dina personuppgifter så länge de behövs för ovan angivet ändamål eller till dess att du återkallar ditt samtycke. Efter genomförd kurs/program kommer personuppgifterna att raderas. Malmö Universitet kan dock i vissa fall bli skyldiga att arkivera och spara personuppgifter enligt Arkivlagen och Riksarkivets föreskrifter.
Dina rättigheter	Du har rätt att kontakta Malmö Universitet för att 1) få information om vilka uppgifter Malmö Universitet har om dig och 2) begära rättelse av dina uppgifter. Vidare, och under de förutsättningar som närmare anges i dataskyddslagstiftningen, har du rätt att 3) begära radering av dina uppgifter, 4) begära en överföring av dina uppgifter (dataportabilitet), eller 5) begära att Malmö Universitet begränsar behandlingen av dina uppgifter. När Malmö Universitet behandlar personuppgifter med stöd av ditt samtycke, har du rätt att när som helst återkalla ditt samtycke genom skriftligt meddelande till Malmö Universitet. Du har rätt att inge klagomål om Malmö Universitets behandling av dina personuppgifter genom att kontakta Datainspektionen, Box 8114, 104 20 Stockholm.



Härmed samtycker jag till att medverka i ovan beskrivna studentprojekt, samt bekräftar att jag har tagit del av informationen om Malmö Universitets behandling av personuppgifter och [Vetenskapsrådets forskningsetiska principer](#) som bland annat säger att

- varje deltagare har rätt att avbryta sin medverkan när som helst, utan några negativa konsekvenser.
- varje deltagare kommer att tillfrågas inför materialinsamlingen och har möjlighet att avböja medverkan i studien.
- deltagarna och verksamheterna kommer att avidentifieras i det färdiga arbetet.
- materialet enbart kommer att användas för aktuell studie och kommer att förstöras när denna är examinerad.

Dagens datum:

Namn:

Namnförtydligande:

Bilaga 3: Intervjuguide

Skolkultur

Kan du berätta lite om kulturen på skolan?

Vilken betydelse har kulturen för hur ni lagt upp ert närvarofrämjande arbete?

Orsaker till frånvaro

Hur går ni tillväga för att uppmärksamma frånvarande elever?

Hur utreder ni orsaker till frånvaro hos era elever?

Vilka orsaker till frånvaro kan ni se bland eleverna på er skola?

Närvarofrämjande arbete

Kan du ge exempel på hur ni arbetar för att främja elevernas närvaro?

Vilka rutiner har ni?

Hur dokumenterar ni arbetet?

Vilka möjligheter och hinder ser ni i ert närvarofrämjande arbete?

Hur har ni lagt upp och systematiserat ert arbete?

Hur länge har ni hållit på?

Vad är nästa steg?

Vem på skolan driver och håller i arbetet?

Får ni hjälp av någon extern samarbetspartner i ert närvarofrämjande arbete?